

**Hz. Musa'nın Ölüm Meleğini Tokatlaması
-Bir Rivayetin Tahlili-**

Prof. Dr. Enbiya YILDIRIM*

Özet

Güvenilir hadis kitaplarında yer alan bazı hadislerin sıhhatleri etrafında yüzyıllardır devam eden tartışmalar vardır. Bazı bilginler bu tür hadisleri çeşitli gerekçelerle sahih kabul etmezken bazıları da makul ve anlaşılabilir yorumları olduğunu söyleyerek savunmuşlardır. Söz konusu tartışmalarda İsrâiliyyât'tan geldiği iddiasıyla eleştirilen rivayetler büyük bir yer tutmaktadır. Hz. Musa'nın ölüm meleğini tokatlayarak gözünü çıkardığına dair, sened itibarıyla sahih olan rivayet de bunlardan bir tanesidir. Bu makalede söz konusu rivayet metin açısından incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cebrail, ölüm, peygamber, sahih, yumruk, Sahihayn, İsrâiliyyât

Abstract

There are discussions ongoing for centuries regarding the reliability of some hadiths in reliable hadith books. When some scholars didn't accept these hadiths sahih for some reason, at the same time some defended them by saying they are reasonable and understandable. The narratives criticized with the claim they come from Israiliyyat take a great place in these discussions. The sahih narrative as sanad that tells Prophet Moses throwed a slop to death angel and took out it's eye is also one of them. This article is reviewing this narrative from point of the text.

Key Words: Gabriel, death, prophet, sahih, slap, Sahihayn, Israiliyyat

İ-Giriş:

Hadislerin metinlerinde görülen problemleri çözmek amacıyla hadisçiler, muhtelifu'l-hadis/muşkilu'l-hadis alanında pek çok çalışmalar yapmışlardır. Hadis şerhlerinde de anlaşılmasında sıkıntılar olan rivayetleri açıklamak amacıyla yoğun gayret göstermişlerdir. Bu çalışmalar ilk hicrî asırlarda olduğu gibi günümüzde de yapılmaya devam et-

* Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi - Sivas (enbiya@cumhuriyet.edu.tr)

mektedir. Mezkur çalışmaların genelinde dikkat çeken husus; eleştirel bakış açısının önemli oranda terk edildiğidir. Bundan dolayı da hadisleri savunma ön plandadır. Sözünü ettiğimiz yaklaşım tarzının karşısında, hadislerin genel olarak güvenilir olmadığı kabulünü benimsemiş esnek olmayan bir çizgi de ilk dönemlerden beri varlığını devam ettirmektedir. Son dönemlerde bu doğrultuda yapılan çalışmalarda hadislerin neredeyse bütünü hakkında olumsuz bir tablo oluşturulmaya gayret edilmekte, adeta hadis kitaplarının bir kenara bırakılması gerektiği söylenmektedir.

Hadislerin toptan bırakılması ortada din adına bir şey bırakmaya-çağı ve herkesin kendi anlayışına göre bir din oluşturmasına sebebiyet vereceği için son derece sakıncalıdır. Bu yaklaşımda Hz. Muhammed'i İslam'ın dışına çıkarma, bunu yaparken onun beyan görevini kendisine yükleyerek peygamberin makamına geçme çabası söz konusudur. Bu niyet taşınmıyor olsa bile insanı götürüleceği çizgi budur.

Bu çizginin karşısında yer alan ve kendi pozisyonunu tamamen savunmaya ayarlamış olan bakış açısı da pek çok sakıncayı beraberinde sürüklemektedir. Zira muteber kabul edilen kitaplar da olsa hadis mecmuası içerisinde yer alan ve ne kadar yorumlanmaya çalışılırsa çalışılınsı insanı tatminkar bir sonuca götürmeyen, bunun yanında dinin pek çok sabitesiyle çelişen rivayetleri, sahihtir diyerek ümmetin önüne koymak müminlerin zihinlerinde cevapsız soruların uçuşmasına zemin hazırlamaktadır. Hadis kitaplarının, sonuç itibarıyla insan elinden çıktığı gerçeğinin unutulmuş gibi davranılması bu tavrın benimsenmesindeki en büyük etkenlerden biridir. Bu fikri besleyen sâik ise dinin elden gitme endişesidir.

Halbuki hadisleri toptan kabul etmek veya reddetmek yerine ilmin gerektirdiği hassasiyeti ve özeni göstererek tetkik sonunda her bir hadis için gerekeni söylemek, seçmeci bir tavır sergilemek muhtemelen en güzel ve en mutedil yol olacaktır. Bu hassasiyet son derece önemlidir ve ciddi bir araştırma yapmadan açıklamalarda bulunan, hadislere olan güveni sarsan beyanatlar karşısında ahlakî ve sağlam yoldur.

Biz bu makalemizde en güvenilir hadis kitapları kabul edilen ve bunu da gerçekten hak eden *Buhârî* ve *Muslim*'de yer alan bir rivayeti çeşitli açılardan ele almaya çalışacağız. Söz konusu rivayet "senet itibarıyla sahih olmakla birlikte, asırlar boyu özellikle hadis ve kelâm alimleri arasında, kulun Allah'a mutlak manada teslimiyeti açısından İslâm'ın ruhuna zıt olduğu gerekçesiyle, manası itibarıyla çeşitli tar-

tışmalara sebep olmuş, bu konuda muhtelif şüphe ve tereddütler izhar edilmiş ve bunlara karşı bazı alimler tarafından cevaplar verilmiş¹ bir hadistir. Hz. Musa'nın ölüm meleğine tokat atmasını konu etmektedir.

II-Rivayet:

Ebû Hureyre'den: Ölüm meleği Hz. Musa'ya gönderildi. Yanına vardığında Hz. Musa ona bir tokat attı (ve gözünü kör etti). Bunun üzerine rabbine geri döndü ve "Beni ölümü istemeyen birisine göndermişsin" diyerek şikayette bulundu. Allah Teâlâ çıkan gözünü iade etti ve "Yine git ve elini bir öküzün sırtına koymasını söyle, elinin altındaki her kıl için ona bir yıllık ömür verildi." (Melek gelip durumu arz edince, Hz. Musa) "Sonra ne olacak ey rabbim?" diye sordu. Allah Teâlâ da "Sonra öleceksin." buyurdu. Bunun üzerine Hz. Musa "(Mâdem sonunda yine ölüm var) şimdi öleyim." dedi ve Allah Teâlâ'dan kendisini arz-ı mukaddeseye bir taş atımlık mesafe yaklaştırmasını istedi. (Bunu aktaran) Rasûlullah şöyle buyurdu: "Orada olsaydım yol kenarında kırmızı kum tepciğinin yanındaki kabrini sizlere gösterirdim."²

Diğer bir rivayette de şöyle geçmektedir: "Önceleri ölüm meleği insanlara açıktan gelirdi. Hz. Musa'ya da geldi... Allah gözünü ona iade etti. Bundan sonra artık insanlara görünmeksizin gelir oldu."³

III-Rivayetin tahlili:

Sahîhain varyantını öne çıkardığımızda, hadisin metnini yalın olarak okuyan kimsenin zihninde bazı tereddütler oluşmaktadır. Bu da rivayeti her dönemde tartışmaların ortasına çekmekte⁴ ve *Sahîhain*'daki hadislerin tamamının sahih olup olmadığı tartışmaları içinde ele alınmaktadır. *Sahîhain*'daki rivayetlerin tamamının sahih olduğunu benimseyen yaklaşım hadisi tevil edip açıklamaya gayret ederken, mezkur iki kitapta İsrâîliyyât da dahil mevzu rivayetlerin bulunduğunu iddia edenler ise bu hadisin de aynı çerçevede değerlendirildi-

¹ Özcan Hıdır, *Yahudi Kültürü*, İst.-2006, s. 582.

² *Buhârî*, Cenâiz (23), bâbu men ehabbe'd-defne fi'l-erdi'l mukaddese ve nahviâhâ (68), rakam: 1339; *Ehâdisu'l-Enbiyâ* (60), bâbu vefâti Musa... (31), rakam: 3407; *Muslim*, Fedâil (43), bâbun min fedâili Musa (42), rakam: 157; Abdurrezzâk, *Musannef*, XI/274, rakam: 20530.

³ Ahmed bin Hanbel, *Musned*, II/533.

⁴ İbn Kuteybe ve İbn Huzeyme gibi zevatin savunmalarına bakılacak olursa ilk dönemlerden itibaren bu hadis tartışma konusudur.

rilmesi gerektiğini öne sürmektedir.

A-Rivayeti eleştirenlerin argümanları:

Öncelikle belirtmek gerekir ki, hadisi kabul etmeyenler ve eleştiri yöneltenler, öteden beri bazı suçlamalara maruz kalmaktadır. Onların rivayete yönelik tenkitlerine geçmeden önce muhatap oldukları suçlamaları vermek yerinde olacaktır. Bu suçlamalar, problemlili hadislere takınılan tavırda iki farklı bakış açısını benimsemiş olan İslam bilginlerinin birbirlerine olan yaklaşımlarını yansıtmaları açısından da önemlidir.

Örneğin Hattâbî (388/998) hadisi kabul etmeyenleri mülhidler ve bidatçiler olarak tanımlarken⁵, Mâzerî'nin de (536/1141) kafirler olduğunu söylediği nakledilmektedir.⁶ Yakın zamanlarda da Ahmed Davudoğlu (1983) hadise itiraz edenleri Allah'ın basiretini kör ettiği kimseler olarak nitelemiş⁷, bazıları da bu hadisi akli yönden tenkide tabi tutanları Mutezile mezhebinin takipçileri diye suçlamıştır.⁸

Yöneltilen suçlamalara rağmen rivayeti eleştirenlerin öne sürdükleri argümanlara baktığımızda, hadisi literal olarak okuduklarını ve metnin ardına geçmek suretiyle yapılan yorumlara hiç önem atfetmediklerini görmekteyiz. Bundan olacak ki, Abdulmelik bin Muhammed es-Seâlibî (429/1038) bu rivayeti *Simâru'l Kulûb*'unda eskilerin hikayelerinden biri olarak değerlendirmiştir.⁹ Ğulâm Ahmed Pervîz de (1985) akla ve nakle göre rivayette anlatılanın mümkün olmadığını

⁵ Beyhakî, *el-Esmâ ve's-Sifât*, hzr. Abdullah b. Muhammed el-Hâşidî, Cidde-1993, II/450; Humûd b. Abdillâh et-Tuveycirî, *er-Reddu'l-Kavîm ale'l-Mucrimî'l-Esîm*, Riyad-1403, I/310. İbn Huzeyme de (311/923) bazı bidat ehlinin ve Cehmiyye'nin bu hadisi reddettiğini söyler. Bkz. İbn Battâl, *Şerhu İbn Battâl*, hzr. Mustafa Abdulkadir Atâ, Beyrut-2003, III/322; İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri bi Şerhi Sahihî'l-Buhârî*, Abdulazîz b. Abdillâh b. Bâz, Beyrut-1993, VI/442.

⁶ Bkz. Muhammed el-Gazâlî, *es-Sunnetu'n-Nebeviyye beyne Ehli'l-Fikh ve Ehli'l-Hadîs*, Kahire-1992, s. 35. İbn Fûrek (406/1015) kafirlerin bu hadisi kabul etmediklerini söylerken (*Muşkilu'l-Hadîs ve Beyânuh*, hzr. Abdulmu'tî Emîn Kal'acî, Halep-1982, s. 137), Nurüddîn İtr da bazı mülhidler tenkid ettiklerini söyler. Bkz. *Menhecu'n-Nakd fi Ulûmî'l-Hadîs* Dimaşk-1992, s. 340.

⁷ Ahmed Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, İst.-1977, X/177.

⁸ Bkz. Abdulmevcûd Muhammed Abdullatif, *es-Sunnetu'n Nebeviyye beyne Duâtî'l Fitne ve Ediyâî'l İlm*, Kahire-1990, s. 181.

⁹ Bkz. Abdulmelik b. Muhammed es-Seâlibî, *Simâru'l-Kulûb fi'l-Mudâf ve'l-Mensûb*, s. 53 (el-Mektebetu's-Şâmile).

ifade etmiş ve kabul etmemiştir.¹⁰ Ebû Reyve de (1970) "Bu hadisten İsrâiliyyat kokusu gelmektedir."¹¹ demiştir. Muasır merhum Muhammed el-Gazâlî de (1996) hadisin senedinin sağlam olduğunu ancak metninin şüphe uyandırdığını belirtmiştir.¹²

Günümüz hadisçilerinden Şuayp el-Arnaût hadisin bazı varyantlarında mevkûf olmasını öne çıkarır. Buradan hareketle sahabenin naklettiği İsrâiliyyattan olabileceği ihtimali üzerinde durur. Hadisle ilgili olarak bizlere şöyle söylemiştir: "Hz. Musa'nın ölüm meleğini tokatlaması hadisinin metninde bir takım problemler var. Bir kere Allah Teâlâ hiç kimseyi ölüm hususunda muhayyer bırakmamıştır. Bunun İsrâiliyyat türü mevkuflardan olmasından korkarım. Nitekim *Buhârî*'de yer alan iki rivayet mevkuftur.¹³ Bununla birlikte merfu olarak da geldiği zikredilmiştir."¹⁴

Rivayeti tenkit edenlerin eleştiri noktaları bütünüyle aynı değildir. Farklı açılardan rivayete eleştiri yöneltmişlerdir. Mamafih, bunları belli başlıklar altında toplamak mümkün görünmektedir:

1-İnsanlara arız olan körlük dolayısıyla eksiklik melekler için nasıl söz konusu olur?¹⁵

2-Melekler cismani olmayan varlıklardır. Ne birisi onlara vurabilir ne de tokat yedikten sonra koşu koşu rablerinin huzuruna giderler.¹⁶ Oysa rivayette meleğin fiilî olarak tokat yediği anlatılmaktadır.

3-Hz. Musa onun ölüm meleği olduğunu ilk gelişinde anlamıştır. Meleğin dönüp Allah'a şikayet etmesi bundandır. Ayrıca *Muslim*'deki bir rivayette meleğin Hz. Musa'nın yanına geldiğinde ona ilk önce

¹⁰ Bkz. Ğulam Ahmed Perviz, *Mukâm-ı Hadîs* (Eslem Cerâcpûrî'nin aynı isimdeki eseriy-le birlikte), Lahor-1992, s. 198-9.

¹¹ Bkz. Ebû Reyve, *Edvâ' ale's-Sunneti'l-Muhammediyye*, Kahire-1980, s. 196.

¹² Bkz. Muhammed el-Gazâlî, *es-Sunnetu'n Nebeviyye*, s. 34.

¹³ Bkz. Daha önce geçen *Buhârî*, 1339, 3407 nolu hadisler.

¹⁴ Bkz. Daha önce geçen *Muslim*, Fedâil, bâbu fedâili Mûsa, 158 nolu hadis.

¹⁵ Bkz. Muhammed el-Gazâlî, *es-Sunnetu'n Nebeviyye*, s. 34.

¹⁶ Bkz. Mevlana Eslem Cerâcpûrî, *Hemâre Dîni Ulûm*, Yeni Delhi-1989, s. 129. Cerâcpûrî, mevzu saydığı hadis için şöyle der: Görülen o ki, birisi Hz. Musa'yı celalli ve heybetli göstermek için bunu uydurmuştur. Halbuki peygamberlerin adeti, Allah'ın rızasına her zaman razı olmalarıydı. Bkz. *a.g.e.*, s. 130.

"rabbinin ölüm davetine icabet et"¹⁷ dediği geçmektedir. Bu da onu ilk gelişinde tanıdığını göstermektedir. Ayrıca meleğin Allah'ın huzuruna gittiğini ancak Hz. Musa bilebilir. Bu da meleği tanıdığını göstermektedir. Öyleyse ona nasıl böyle yapmıştır?

4-Hz. Musa ölüm meleğini tanımışsa ona haksızlık etmiş ve Allah'ın elçisini hafife almıştır. Allah'ın elçisini hafife alan ise Allah'ı hafife almıştır. Eğer onu tanımamışsa Hz. Musa'ya açıktan geldiğini rivayet edenin rivayetinin bir kıymeti yoktur.¹⁸

5-Gözü çıkarılsa bile, can almak için giden meleği hiçbir şeyin durduramaması gerekirdi. Oysa melek gözü çıktıktan sonra görevini tamamlayamadan dönmektedir. Kuran'ın beyanına göre ise ölüm melekleri insanlar için görevlendirilmişlerdir: "*O, kullarının üstünde tek hâkimdir. Size koruyucu (melek)ler gönderir, nihâyet birinize ölüm gelince elçilerimiz onun canını alırlar, onlar (bu hususta) hiç geri kalmazlar.*"¹⁹ Bu ayette ölüm meleklerinin görevi yerine getirme açısından emin oldukları ve rabbin emrini başka ihtimale mahal kalmaksızın yerine getirdikleri anlatılmaktadır. Dolayısıyla Hz. Musa'ya gelen meleğin görevi tamamlaması gerekirdi. Nitekim bir diğer ayette de bu husus dile getirilmektedir: "*De ki: "Üzerinize vekil edilen ölüm meleği, canınızı alır, sonra rabbinize döndürülürsünüz.*"²⁰ Ayrıca Allah insanların ömürlerinin belirlendiğini ve bunun değişmeyeceğini belirtmektedir: "*Ki (Allah) günahlarınızdan bir kısmını bağışlasın ve sizi belli bir süreye kadar ertelesin. Zira Allah'ın süresi geldiği zaman ertelenmez...*"²¹ Oysa bu hadiste anlatılana göre Hz. Musa'nın ölümü ertelenmiş olmaktadır.

6-Hadis Hz. Musa'nın ölümden hoşlanmadığını, ecel vakti geldiğinde rabbine kavuşmayı istemediğini gösteriyor. Halbuki böyle bir şey Allah'ın salih kulları için düşünülemez. Nitekim bir hadiste şöyle

¹⁷ *Muslim*, Fedâil (43), bâbun min fedâili Musa (42), rakam: 158; Ebû Avâne, *Musnedu Ebî Avâne*, I/188; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Ahmed Ebû Mulhim ve diğerleri, Beyrut-1988, I/296; el-Huseyn b. Mes'ûd el-Beğavî, *Şerhu's-Sunne*, thk. Zuheyr eş-Şâvîş, Şuayb el-Arnâvut, Beyrut-1983, V/265, rakam: 1451; *Tefsîru'l-Begavî Meâlimu't-Tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr ve diğerleri, Riyad-1993, III/40.

¹⁸ Bkz. İbn Battâl, *Şerhu İbn Battâl*, III/322.

¹⁹ 6 En'âm 61.

²⁰ 32 Secde 11.

²¹ 71 Nûh 4. Keza bkz. 6 En'âm 2; 11 Hûd 3.

buırulmaktadır: "Kim Allah'a kavuşmak isterse Allah da ona kavuşmak ister."²² Allah'ın velileri böyle olursa peygamberleri, hem de ulu'l-azim peygamberlerden birisi nasıl olur?²³

7-Hız. Musa Allah'ın bir kulu olduğuna, onun iradesiyle yaşayıp öleceğine göre Allah nasıl olur da ne zaman öleceği hususunda onunla istişare eder. Böyle bir şey ne Allah'a ne de Hız. Musa'ya uygun düşer. 24

8-Hız. Musa elini koyduğu yerdeki kıllar sayısınca yaşayacak olsa sonra ne olacağını bilmemektedir.

9-Rivayetin metninden Hız. Musa'nın yaşadığı bu olayın başkalarının görüldüğü anlaşılmalıdır. Ümmetine örnek olması gereken bir peygamber rivayette anlatılanları yapmışsa ümmetine iyi bir örneklik sergilememiş demektir.

10-Bir ayette Hız. Musa'nın yumruk attığı kişinin istemeyerek ölümüne neden olduğu zikredilmektedir. "*Musa, halkının haberi olmadığı bir zamanda şehre girdi. Biri kendi adamlarından, diğeri de düşmanı olan iki adamı doğuşür buldu. Kendi tarafından olan kimse, düşmanına karşı ondan yardım istedi. Musa, onun düşmanına bir yumruk vurdu; ölümüne sebep oldu. 'Bu şeytanin işidir; çünkü o apaçık, saptıran bir düşmandır.'* dedi."²⁵ Ayetten Hız. Musa'nın güçlü, elinin ağır olduğu anlaşılmalıdır. Bu rivayet de onun bu yönünü pekiştirmektedir. Ancak rivayet aynı zamanda Hız. Musa'yı zalim biri olarak tarif etmekte, insanları döven, göz çıkararak hatta meleklerle bile zararı dokunan biri olarak tanımlamaktadır. Allah'ın kelfimi kişi bu derece aşağı bir konumda ise Allah konuşmak için onu nasıl seçmiş, ona nasıl kitap vermiştir?²⁶

11-Hadise bakacak olursak, Hız. Musa'nın ölüm meleğinden güçlü olduğu anlaşılmalıdır. Öyle ki gücüyle ölüm meleğini bile işini yapmaktan alıkoyabilmektedir.

²² *Buhârî*, Rikâk (81), bâbu men ehebbe likâellâh... (41), rakam: 6507; *Muslim*, Zikr (48), bâbu men ehebbe likâellâh... (5), rakam: 14-6.

²³ Bkz. Muhammed el-Gazâlî, *es-Sunnetu'n Nebeviyye*, s. 34.

²⁴ Bkz. es-Seyyid Salih Ebûbekr, *el-Edvâu'l-Kur'âniyye fi İktisâhi'l-Ehâdîsi'l-İsrâîliyye ve Tathîri'l-Buhârî minhâ*, Ysz.-Tsz., s. 188.

²⁵ 28 Kasas 17.

²⁶ Bkz. Cafer es-Sebhânî, *el-Hadîsu'n-Nebevî beyne'r-Rivâye ve'd-Dirâye*, Beyrut-2000, s. 332.

12-"Hz. Musa'nın Allah Teâlâ'dan kavminin girmekten korktuğu Filistin hududundan bir taş atımlık mesafede defnedilmesini istemesi, acaba şimdilerde yahudilerin ölümlerini mukaddes topraklara nakletmeye istiyaklı oluşlarının bir izahı mıdır?"²⁷

13-Hz. Peygamber Hz. Musa'nın kabrinin yerini bilmektedir.²⁸ Halbuki peygamberlerin kabirlerinin bilinmediği ümmetin ortak kabulüdür.

B-Hadisi kabul edenlerin yorumları:

Hadisi kabul edenler açısından bu hadiste her hangi bir problem bulunmamaktadır. "Durum ne şekilde olursa olsun, olayın akışı ne şekilde cereyan ederse etsin hadisi yermeye hiçbir yol ve fırsat yoktur."²⁹ Bu nedenle işkal olarak kabul edilebilecek hususlara bazı açılardan yorumlar getirmişler, bunu yaparken eleştirileri izale etmeye özel gayret göstermişlerdir.³⁰ Onların hadisi savunmak amacıyla getirdikleri yorumları belli başlıklar altında toplamak mümkün gözükmektedir:

1-Ölüm meleğinin Hz. Musa'ya görünmesi:

Ölüm meleğinin Hz. Musa'ya insan suretinde görünmesinde garip-senecek bir durum yoktur. Sonuçta Hz. Musa bir peygamberdir. Meleğin öncelikle görüneceği bir kişi varsa o da peygamberdir. Önemli olan peygambere görünmesidir. Nasıl görüneceği ise önemli değildir. Kur'an-ı Kerim'de de bunu destekleyen ayetler vardır. Söz konusu ayetler meleklerin insan suretinde görünebileceklerini ortaya koymaktadır. Öyleyse Hz. Musa için olan da budur:

a) Bir ayette Cebrâîl'in Hz. Meryem'e insan suretinde görüldüğü belirtilmektedir:

"Onlarla kendi arasına bir perde çekmişti. Biz de rûhumuzu (Cebrâîl'i) ona gönderdik; (O), ona (Meryem'e) düzgün bir insan şeklinde

²⁷ Muhammed el-Gazâlî, *a.g.e.*, s. 38.

²⁸ Bkz. Zekeriyâ el-Enşârî el-Misrî, *Minhatu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, hzr. Suleyman b. Durey' el-Âzîmî, Riyad-2005, III/414.

²⁹ Muhammed Tahir Hekim, *Sünnetin Etrafında Şüpheler*, trc. Hüseyin Aslan, İstanbul-1985, s. 173.

³⁰ Böyle kabul edildiğinden dolayıdır ki, peygamberlerle ilgili kıssaların sahih olanlarını bir araya getirmeye çalışan çağdaş yazarlardan biri bu hadisi eserine almıştır. Bkz. İbrahim Muhammed el-Ali, *el-Ehâdîsu's-Sahîha min Ahbâri ve Kısasi'l-Enbiyâ*, Dimaşk-1995, s. 161.

göründü."31

b) Bir diğler ayette meleklerin Hz. İbrahim'e insan suretinde geldiğini zikredilmektedir: "İbrahim'in ağırılanan konuklarının haberi sana geldi mi? Bir zaman onun yanına girmişler, selam vermişlerdi. İbrahim de selamı almış, içinden "bunlar, yabancılar" demişti. (Konuklarına yemek hazırlamak için) gizlice ailesinin yanına gitti, semiz bir buzağı getirdi.... (Yemediklerini görünce) onlardan korkmaya başladı..."32

Bu ayette açık şekilde meleklerin insan suretinde Hz. İbrahim'e geldiğinden, Hz. İbrahim'in onların melek olduğunu anlayamamasından ötürü yemek hazırlama telaşına düştüğünden bahsedilmektedir. Hz. Musa'ya gelen ölüm meleği de aynı şekilde insan suretinde gelmiş, Hz. Musa da onu tanıyamamıştır.

c) Benzer duruma meleklerin insan suretinde Hz. Lût'a gelmesinde şahit oluyoruz. Hatta öyle ki kabilesindeki insanlar erkek suretinde gelen meleklerle cinsel ilişkiye girmek istemişlerdi. O da onların melek olduğunu anlayamadığından kabilesinin bir zarar vermesinden korkmuştu. "Elçilerimiz Lût'a gelince onlar yüzünden kaygılandı. Onlar için göğsü daraldı: 'Bu(gün), çetin bir gündür.' dedi. Dediler ki: 'Senin kızlarında bizim bir hakkımız olmadığını bilirsin. Ve sen bizim ne istediğimizi de pekâlâ bilirsin.'"33

d) Cebrâîl'i aslî suretinde gören Hz. Peygamber³⁴ onu insan suretinde de görmüştür. Nitekim bir hadiste Hz. Peygamber Cebrâîl'in kendisine "delikanlı" suretinde geldiğini söylemektedir.³⁵ Bir başka rivayette de Dihye suretinde geldiği belirtilmektedir.³⁶ Nitekim tefsir usûlüne dair çalışmalarda Hz. Peygamber'in vahiy alma çeşitleri içeri-

31 19 Meryem 17.

32 51 Zâriyât 24-8. Keza bkz. 11 Hûd 69-70.

33 11 Hûd 77-8.

34 53 Necm 1-14.

35 Bkz. Nesâî, İftitâh, bâbu câmii mâ câe fi'l-Kur'ân.

36 Bkz. Nesâî, İmân ve Şerâiuh, bâbu sıfatı'l-îmân ve'l-İslâm. Başka rivayetlerde de "bir adamın" (bazılarında da "bir bedevinin") geldiğinden bahsedilir. Bkz. Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, bâbu kavlihi inne'llâhe indehû ilmu's-sâa; Ali el-Muttakî el-Hindî, Kenzu'l-Ummâl fî Suneni'l-Akvâli ve'l-Ef'âl, hzr. Bekrî Hayyânî, Safvet es-Sekkâ, Beyrut-1993, I/275; İbn Fûrek, Muşkilu'l-Hadîs, s. 138. Cibrîl'in bir şahıs olarak geldiğinden bahseden rivayetler bütününden bunların aynı şahıs olduğu düşünülebileceği gibi çeşitli zamanlarda farklı suretlerde geldiği de anlaşılabilir.

sinde meleğin insan suretinde gelmesi zikredilir ve bunun Hz. Peygamber'e en kolay gelen vahiy olduğu ifade edilir.³⁷

Cibrîl hadisi diye meşhur olan rivayette, kendisine sorular soran kimseyi Hz. Peygamber'in tanımadığı, gözden kaybolduktan sonra Cebrâîl olduğunu anladığı anlaşılmaktadır.³⁸

Bu deliller bir peygamberin herhangi bir meleği insan suretinde görebileceğini ispat etmektedir.

2- Hz. Musa'nın meleğe vurması:

Hz. Musa'nın Allah'ın bir elçisi olan meleği kabullenmeyip ona vurması hadisteki en büyük problemlerden birisidir. Bu müşkili çözmek amacıyla getirilen yorumlar şu şekilde özetlenebilir:

Hadiste geçen hususun Hz. Musa'nın evinde olduğu anlaşılmaktadır. Ayette "*Ey inananlar! Evlerinizden başka evlere, izin almadan, seslenip sahiplerine selam vermeden girmeyiniz.*"³⁹ buyrulmaktadır. Bu ayet insan suretinde gelen meleğin eve izinsiz girdiğini teyit etmektedir. Zira böyle olmasaydı Hz. Musa ona vurmazdı. Ayrıca bir peygamberin evinin dışında bir başkasının gözünü çıkarmasının makul bir gerekçesi olamaz.⁴⁰ Bu nedenle Hz. Musa meleği tanımamış, evine izinsiz giren yabancıyı kendisine zarar vereceğini düşünmüş, nefsi müdafaada bulunarak ona vurmuş olabilir. Anlaşılan evine giren yabancı onu savunmaya sevk etmiştir. Ayrıca Hz. Musa namusuna son derece düşkün bir insan olduğundan eve giren yabancı onun namus duygusunu galeyana getirmiş olabilir.⁴¹

Nitekim Hz. İbrahim de evine gelen melekleri tanımamış ve onlara yemek hazırlığına girişmişti. Oysa melekler yemek yemezler. Bunu Hz. İbrahim de bilmekteydi. Aynı şekilde Hz. Lût da gelen melekleri tanımamıştı. Keza Hz. Meryem de gelen meleği tanımamıştı. Tanımış

³⁷ Bkz. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Ankara-1983, s. 49.

³⁸ Bkz. İbn Balabân, *el-İhsân fî Takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, hzr. Şuayb el-Arnâvut, Beyrut-1991, XIV/115, rakam: 6223.

³⁹ 24 Nûr 27.

⁴⁰ Bkz. Kurtubi, *el-Câmi' li Ahkâmî'l-Kur'ân*, hzr. Hişâm Semîr el-Buhârî, Riyad-2003, V/304; Ahmed b. Hanbel, *Musned*, hzr. Ahmed Muhammed Şâkir, Kahire-1980, XIII/67 vd..

⁴¹ Bkz. İbn Battâl, *Şerhu İbn Battâl*, III/322; Nevevî, *Sahîhu Muslim bi Şerhi'n-Nevevî*, Beyrut-Tsz., XV/128-30; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VI/442-3; Suyûtî, *ed-Dîbâc alâ Sahîhi Muslim b. el-Haccâc*, hzr. Muhammed Adnân Dervîş vd., Beyrut-Tsz., V/392.

olsa ve gelen meleğin kendisini 'hastaları iyileştirecek ve peygamber olacak bir çocukla' müjdeleyeceğini bilseydi ondan Allah'a sığınmazdı: "Meryem: 'Ben senden Rahmân (olan Allah) a sığınırım. Eğer Allah'tan korkuyorsan (dokunma bana)' dedi."⁴²

Ayrıca Allah müslümanın evine izinsiz bakanın gözünü çıkarmaya izin vermiştir. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Bir aile, evlerine izinsiz bakan kimsenin gözünü çıkarsalar, gözü heder olur (diyet gerekmez)."⁴³ Anlaşılan o ki, Hz. Musa da mübah olan bu yola başvurmuştu.

3- Meleğin gözünün kör olması:

Hadisteki en büyük müşkillerden bir tanesi de Hz. Musa'nın meleğe vurup gözünü çıkarmasıdır. Bunun gaybî haberlerden olduğu, beşerî yaşama kıyas edilmemesi ve tasdikinin gerektiği söylenmekle birlikte⁴⁴, kapalılığı gidermek için farklı yorumlar da yapılmıştır.

a) Meleğin gözünün kör olmasına bakarak insanlar için söz konusu olabilecek bir durumun melek için gerçekleşmesini garipsememek gerekir. Çünkü Allah, mevcut değillerken onlara hayat verdiğine ve tekrardan öldüreceğine göre⁴⁵, yine Allah'ın kudretiyle bu tür afetlere maruz kalabilirler. Ayrıca unutmamak gerekir ki, melekler çeşitli şekillere girebilirler ve girdikleri şekil gerçek şekillerine zarar vermez. Bu nedenle Hz. Musa'nın meleğin gözünü çıkarması onun yaratıldığı şeklinde dolayısıyla görünüşünde bir eksiklik oluşturmaz.

b) İbn Kuteybe meleğin gözünün çıkmasını farklı şekilde yorumlar: Melekler rûhânî varlıklar olduklarından ruh gibidirler, bedenleri ve cisimleri yoktur. Bizim gibi bedenleri ve gözleri olmadığı halde görürler. Meleklerin insan suretine girmeleri gerçek manada değildir, tahyil ve temsilden ibarettir, insanların görmelerini sağlamak amacıyla bir canlandırmadır. Bu rivayette de ölüm meleği Hz. Musa'ya temessül edip görününce Hz. Musa onunla çekişmiştir. Bu esnada Hz. Musa attığı tokatla tahyil ve temsili olan gözü çıkarmıştır, yoksa bu gerçek anlamda bir göz çıkarma değildir. Daha sonra melek gerçek ruhani

⁴² 19 Meryem 18. Aynı durum Hz. Davud için söz konusu olmuştu. Bkz. 38 Sâd 24. Konuyla ilgili olarak bbkz. İbn Battâl, *Şerhu İbn Battâl*, III/322-3.

⁴³ *Ebü Dâvûd*, Edeb (35), bâbun fi'l-isti'zân (136), rakam: 5172.

⁴⁴ Bkz. Beyhakî, *Kitâbu'l-Esmâ ve's-Sifât*, II/450; Abdullatif, *es-Sunnetu'n Nebeviyye*, s. 182.

⁴⁵ "Her canlı ölümü tadacaktır." 3 Âl-i İmrân 185.

haline dönünce eskisi gibi olmuş ve bir eksiği kalmamıştır.⁴⁶

İbn Kuteybe bu yorumunda Hz. Musa'nın filî bir göz çıkarma eylemi gerçekleştirmediğini, edata illüzyon şeklinde temessül eden varlığını gözünü çıkardığını söylemektedir.

c) İbn Fûrek meleğin gözünün çıkarılmasıyla ilgili olarak farklı bir yaklaşım aktarır. Buna göre, burada kastedilen hakikat değil istîâredir. Melek Hz. Musa'nın canını almak için ona bir takım argümanlar sununca Hz. Musa bunları çürütmüştür. Dolayısıyla hadiste Hz. Musa'nın onun delilini çürüttüğü kastedilmektedir. Nitekim Hz. Ali de fitneyi sonlandırdığı anlamında "Ben fitnenin gözünü çıkardım."⁴⁷ demiştir.⁴⁸

d) Son döneme ait bir yorum olması bakımından Said Nursî'nin hadise getirdiği izah hem geniştir, hem de farklı bir bakış açısı sergilemektedir. Öncelikle o bu rivayeti "müşkilât-ı hadîsin müteşabihat" kısmından sayar. Hadis açısından izah edilmesi gereken bir konu olarak her insanın ruhunu Azrail mi yoksa avaneleri mi kabzediyor sorunu sorduktan sonra bu konuda üç görüş olduğunu belirtir:

da) Azrail herkesin ruhunu kabzeder. Nurani olduğu için buna bir mani bulunmaz. Çünkü nurani birşey hadsiz âyineler vasıtasıyla hadsiz yerlerde bulunabilir ve temessül eder. Nurânînin temessülâtı, o nurânî zâtın hassasına mâliktir; onun aynı sayılır, gayri değildir. Güneşin âyinelerdeki misâlleri, güneşin ziyâ ve harâretini gösterdiği gibi; melâike gibi ruhânîlerin dahi, âlem-i Misâlin ayrı ayrı âyinelerinde misâlleri; onların aynıdırlar, hâssalarını gösterirler. Fakat âyinelerin kabiliyetine göre temessül ediyorlar. Nasıl ki Cibrîl sahabe içinde Dihye suretinde görünürken aynı dakikada, binler yerde başka sûretlerde ve arşın önünde, şarktan garba kadar geniş ve muhteşem kanatlarıyla secde ediyordu. Heryerde, o yerin kabiliyetine göre temessülü varmış; bir anda binler yerde bulunuyormuş.

Buna göre "kabz-ı ruh vaktinde, insanın âyinesine temessül eden Melek'ül-Mevtin insanî ve cüz'î bir misâli, Hazret-i Mûsâ Aleyhisselâm gibi bir ulü'l-azm ve celâlli ve hiddetli bir zatın tokadına mâruz kalmak ve o misâli Melek'ül-Mevtin libası hükmündeki sûret-i misâliyesindeki

⁴⁶ İbn Kuteybe, *Kitâbu Te'vîli Muhtelifi'l-Hadîs*, hzr. Abdulkadir Ahmed Atâ', Beyrut-1988, s. 175; İbn Fûrek, *Muşkilu'l-Hadîs*. 138.

⁴⁷ Nesâî, *Kitâbu's-Süneni'l-Kubrâ*, hzr. Abdulğaffâr Suleymân el-Bundârî, Seyyid Kusrevî Hasan, Beyrut-1991, V/165, Rakam: 8574.

⁴⁸ İbn Fûrek, *Muşkilu'l Hadîs*, s. 138.

gözünü çıkarmak; ne muhaldir, ne fevkalâdedir, ne de gayr-ı mâkuldür."

db) Cebrail, Mîkâil gibi büyük meleklerin kendi nevelerinden ve kendilerine benzer küçük tarzda avaneleri vardır. Bunların kendi içinde vazife taksimatı vardır. Salihlerin ruhlarını kabzedener başka, şakîlerin ruhlarını kabzedener başkadır.

Buna göre Hz. Musa bizzat Azrail'in kendisine değil Azrail'in bir avanesinin mesâli cesedine, fitrî celâletine ve hulkî celâdetine ve Allah'ın yanında nâzdar olmasına binaen, ona bir tokat aşketmek gayet mâkuldür.

dc) Bazı meleklerin kırkbin başı vardır. Herbaşında kırkbin dil, her dilde kırkbin tesbihât vardır. Madem ki melekler âlem-i şehadetin envâna göre vazifelidirler; âlem-i ervahda, o envâ'nın tesbihatlarını temsil ediyorlar. Böyle olması da icap eder. Çünkü, meselâ: Küre-i Arz bir mahluktur; Cenab-ı Hakkı tesbîh ediyor. Değil kırkbin, belki yüzbinler baş hükmünde envâ'ları var. Her nev'in, yüzbinler dil hükmünde efradları var. Diğerleri de böyle... Yeryüzüyle görevli meleğin kırkbin, belki yüzbinler başı olmalı. Ve her başında da yüzbinler dil olmalı ve hâkezâ..

Buna göre, Azrail'in her ferde müteveccih bir yüzü ve bakar bir gözü vardır. Hz. Musa'nın, Azrail'e tokat vurması, onun mahiyet-i asliyesine ve şekli hakikisine değil; keza bir tahkir değil, kabul etmemek değil; belki risalet vazifesinin daha devamını arzu ettiği için, kendi eceline dikkat eden ve hizmetine sed çekmek isteyen göze şamar vurmuştur.⁴⁹

4-Bir peygamber olan Hz. Musa'nın ölümü istememesi:

Hz. Musa'nın meleğin ilk gelişinde ölümü istemeyişine farklı yorumlar getirilmiştir. Bunları şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

a) Hz. Musa Allah Teâlâ ile konuşan biri idi. Bu husus ayette belirtilmektedir: "*Allah Musa ile konuşmuştur.*"⁵⁰ Bu yakınlık sebebiyle kendisini aziz sayan, rabbine ibadet etmeye ve insanları ona davet etmeye son derece gayret gösteren birisiydi. Yoksa dünyaya, onda yaşamaya ve nimetlerine karşı arzulu değildi. Bu nedenle meleğe vurup uzaklaştırması tamamen insan suretinde gelmesinden kaynaklan-

⁴⁹ Saîd Nursî, *Mektubat*, İst.-1990, s. 327-8.

⁵⁰ 4 Nisâ 164.

maktaydı.

b) İbn Huzeyme ve İbn Hibban hadise oldukça farklı bir izah getirmektedirler:

Allah Teâlâ ölüm meleğini sınamak için Hz. Musa'ya göndermiş ve ona Hz. Musa'ya git "rabbine icabet et" demesini emretmiştir. Bu demek için söylenmiş bir ifadedir. Yoksa Hz. Musa'nın yerine getirmesini mutlak olarak emrettiği bir husus değildir. Nitekim aynı durum Hz. İbrahim için de söz konusu olmuştu. Onu da sınamak için çocuğunu boğazlamasını buyurmuştu. Oğlunu gerçekten kesmeye yeltendiğinde ise kurbanlık göndermişti.⁵¹

c) Hz. Musa gerçekten ruhunu almaya geldiğini anlamamış ve ondan biraz daha müddet istemiş, o da vermeyince böyle yapmıştır. Nitekim aynı Hz. Musa'nın öldürme kastı olmaksızın İsrailiyyi kurtarmak gayesiyle bir kibtiye yaptığı şey Kur'ân'da⁵² zikredilmiştir.⁵³

d) Hz. Musa'nın ölümü istememiş gözükmesine getirilen farklı yorumlardan birisi de şudur:

Ölümden çekinmek yaratanın insanların fitratına yerleştirdiği bir duygudur. Allah insanlara nefislerini savunma kabiliyetini yerleştirmiş ve canlarını tehlikeye atmaktan sakındırmıştır. Peygamberler ise insanların en korkusuzları olmalarına rağmen başlarına gelebilecek tehlikelere karşı tedbir alma ve düşmanları uzaklaştırmada sebeplere yapışarlardı. Nitekim Hz. Peygamber de sebeplere yapışarak hicret yolculuğunda mağarada gizlenmişti. Allah onu düşmanlarından muhafaza edeceğini vaad edene kadar⁵⁴ korunmak için etrafında korumalar bulunuyordu. Keza Uhud'da iki zırh giyinmişti.

Hz. Musa'nın ölümü istememesi de işte bu fitrî duygudan kaynaklanmaktaydı. Çünkü Allah'a kavuşmayı istemek demek ölmek için çare aramak değildir. Ayrıca "Kim Allah'a kavuşmak isterse Allah da ona kavuşmak ister. Kim de Allah'a kavuşmak istemezse Allah da ona kavuşmak istemez" hadisinin devamına bakıldığında Allah'a kavuşmayı

⁵¹ Bkz. İbn Battâl, *Şerhu İbn Battâl*, III/322; İbn Balabân, *İhsân*, XIV/114, rakam: 6223; Nevevi, *Şerh*, XV/128-30; İbn Hacer, *Fethu'l Bârî*, VI/442-3.

⁵² Bkz. 28 Kasas 15-6; 26 Şuarâ 20.

⁵³ Bkz. Abdullah b. Ali en-Necdî el-Kasîmî, *Muşkilâtü'l-Ehâdisi'n-Nebeviyye ve Beyânuhâ*, Lahor-1986, s. 99-100.

⁵⁴ Bkz. 5 Mâide 67.

istemek ile istememenin ölüm anındaki durum olarak anlatıldığı, insan hayatını sürdürürken ölümden çekinmesinin Allah'a kavuşmayı istememesi olarak takdim edilmediği görülür. Nitekim Hz. Aişe de hadisi anlamayarak "ölümü hiçbirimiz sevmeyiz, o halde hepimiz helak olduk" şeklinde bir korkuya kapılan kimseye şöyle demiştir: "Bunu Hz. Peygamber buyurmuştur fakat manası senin anladığın gibi değildir. Göz yukarı dikilip, göğüs gidip gelmeye başlayıp, tüyler diken diken olup parmaklar yumulduğunda kim Allah'a kavuşmak isterse Allah da ona kavuşmak ister. Kim de Allah'a kavuşmak istemezse Allah da ona kavuşmak istemez."⁵⁵ Görüldüğü gibi normal olarak insan ölümü istemez ancak önemli olan son andaki durumdur.⁵⁶

5-Hz. Musa'nın melek ikinci kez geldiğinde ölüme razı olması:

Hız. Musa birinci defasında meleğe vururken ikinci gelişinde olacak olanı kabullenmesi bir çelişki gibi durmaktadır. Bu durumu gidermek için şu yorumlar yapılmıştır:

a) Melek rabbine geri dönünce Hz. Musa'nın ona yaptığını haber verdi. Allah Teâlâ birincisinde olduğu gibi yine sınamak amacıyla meleğe Hz. Musa'ya şunu söylemesini emretti: "Dilersen elini bir öküzün sırtına koy, elinin altındaki her kıl için sana bir yıllık ömür verildi." Melek kendisine gelip bu sözleri aktardığında, Hz. Musa gelenin ölüm meleği olduğunu, Allah katından bir fermanla geldiğini anladı ve gönüllüyle bunu hoş karşıladı. Yaşamak için müddet istemedi ve şimdi ruhumu al dedi. Eğer Hz. Musa meleği ilk gelişinde de tanıyacak olsaydı, ikincisinde davrandığı gibi davranırdı.

b) Sahih hadiste sabit olduğu üzere Allah peygamberini dünya ile ahiret arasında muhayyer bırakmadıkça ruhunu kabzetmez.⁵⁷ Hz. Musa, önceden muhayyer bırakılmaksızın ölüm meleği kendisine geldiğinde ruhunu almayacağını bilmesine rağmen yine de meleğin böyle davranıp davranmayacağı hususunda şüpheye düşmüş olabilir. Nitekim hadisin devamında gelen ve Allah'ın onu yaşamla ölüm arasında muhayyer bırakması, onun da ölümü tercih etmesi bu hususu teyit

⁵⁵ *Muslim*, ez-Zikr ve'd Duâ (48), bâbu men ehabbe likâe'llâh... (5), rakam: 17; Ahmed bin Hanbel, *Musned*, III/308.

⁵⁶ Bkz. Rebî' bin Hâdi el-Medhalî, *Keşfu Mevkifi'l Ğazâlî mine's Sunne ve Ehlihâ ve Nakdi Ba'di Arâih*, Kahire-1410, s. 178-9, 181.

⁵⁷ Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Musned*, VI/274.

etmektedir. Zaten Allah Teâlâ, meleğin ona ilk gelişinde ruhunu kabzetmeyi murad etmiş olsaydı, Hz. Musa'nın vurması ve karşı çıkması fayda etmezdi. Fakat Allah burada yüce bir hikmetten ötürü, ölüm meleği son deminde kendisine geldiğinde imanı üzere sabit kalanla şeytanına mağlup olanın durumunu göstermek için böyle yapmıştır.⁵⁸

C-Değerlendirme:

Hz. Musa'nın ölüm meleğinin gözünü çıkardığına dair rivayet kanaatimizce başka anlamlara çekilemeyecek kadar literal okunması, edebî sanat aranmaması gereken bir hadistir. Bu da Hz. Musa'nın meleğin gözünü çıkardığıdır. Hadisteki ifadeler o kadar açıktır ki, bunları tevil etmek adına başka anlamlara çekmek yerinde değildir. Bu nedenle hadisi adeta yeniden konuşularak farklı anlam yüklemeye çabaları uygun gözükmemektedir.

Burada tekrar etmeye gerek duymadığımız ve hadisin sıhhatini irdeleyen sorular, söz konusu rivayetin sıhhatine yönelik endişeler uyardırmaktadır. Bu endişeler temelde rivayette çizilen peygamber imajının bir peygambere ne kadar uygun düştüğü, anlatılan olayın ne derece yaşanabilir olduğu ve Hz. Muhammed'in içinde pek çok problem taşıyan bu kıssayı anlatmış olmasının ne kadar mümkün olabileceğiyle ilgilidir. Kaldı ki, bu rivayet Hz. Muhammed'in geçmiş ümmetlere dair anlattıkları içinde mütalaa edilecek olsa bile, getirdiği dinin temel dinamikleriyle süzmeden ve bu hakikatlerle ne kadar uyduğuna kontrol etmeden bir şey aktarmayacağı gerçeğiyle pek örtüşmemektedir. Hz. Musa'yla ilgili hiç şüphesiz olumsuz bir imaj çizen ve bunu Hz. Muhammed'in ağızıyla insanlığa sunan bu rivayet, sıhhat açısından endişe edilmeyi hak edecek kadar sorunludur.

Hadisi sahih olarak kabul eden Muhammed Huseyn ez-Zehabî, anlaşılma problemi olan böylesi hadislerin günümüz İslam alimlerince açıklanarak neşredilmesine ihtiyaç olduğunu belirtir ve şöyle der: "Öyleyse, hadis kitaplarına yönelik olarak bugün müslüman alimlere

⁵⁸ Bkz. Abdullatîf, *es-Sunnetu'n Nebeviyye*, s. 181-2. Hadisi savunanların görüşleri için ayrıca bkz. el-Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-Usûl fî Ma'rifeti Ehâdisi'r-Rasûl*, hzr. Mustafa Abdulkadir Atâ', Beyrut-1992, I/110; İbn Balabân, *İhsân*, XIV/114-6; Nevevî, *Şerh*. XV/128-30; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VI/442-3; Abdurrahman b. Yahya el-Muallimî, *el-Envârü'l-Kâşife li mâ fî Kitâbi Edvâ' ale's-Sunne mine'z-Ze'lel ve't-Tadlîl ve'l-Mucâzefe*, Beyrut-1985, s. 214-5; Ebû Şehbe, *Difâ' ani's-Sunne*, Beyrut-1991, s. 163-4; Medhalî, *Keşfu Mevkif*, s. 179-80; Elbânî, *Silsiletu'l-Ehâdisi's-Sahîha*, IX/59, Rakam: 3279 (el-Mektebetu's-Şâmîle).

önemli bir görev düşmektedir. Selefleri olan muhaddisler bu görevin sorumluluğunu taşımış ve layığıyla yerine getirmişlerdir. Bugünkü alimlere ise önemli bir tek görev kalmıştır: O da, sahih hadis kitaplarını, garip şeylerin geçtiği hadislerdeki problemleri güzelce açıklayıp çözecek, yeniden güzel bir şekilde basmaktır.⁵⁹ Bu yaklaşım söz konusu hadisleri temel itibarıyla problemlili olarak kabul etmek açısından önemlidir. Ancak yaptığımız araştırmada okuyucuyu tatmin edecek bir açıklamaya klasik ve modern çalışmalarda rastlayamadığımızı belirtmek durumundayız.

Sonuç olarak, Şuayp el-Arnaût'un belirttiği gibi, bazı tariklerinde mevkuûf olarak gelmesine bakarak, hadisi İsrâiliyattan kabul etmek en makul çözüm olarak gözükmektedir.

⁵⁹ Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *Tefsir ve Hadiste İsrâiliyyât*, İst.-2007, s. 227.